

BOŠNJACI I RAZUMIJEVANJE POJMOVA NACIONALNI, NARODNI/ ETNIČKI I RELIGIJSKI U POPISU STANOVNIŠTVA U BIH 2013. GODINE

Adis SULTANOVIĆ,
Abdusamed GENJGA,
Beisa AVDIĆ,
Emir HRUSTANOVIĆ i
Ismail HUSIĆ

Sažetak

U ovom radu, koji se temelji na savremenim metodama istraživanja, postavlja se generalna hipoteza da većina Bošnjaka ne razlikuju pojmove nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti o kojoj će se izjašnjavati na popisu stanovništva BiH 2013. godine i ostale podhipoteze.

U radu je predstavljena teorijska elaboracija problema, predstavljene su metode, tehnike, postupci i instrumenti istraživanja, provedena je anketa na uzorku i predstavljena je deskriptivna analiza ankete. Prikupljeni podaci pokazuju da i dalje vlada nepoznavanje, neinformiranost kada su u pitanju pojmovi nacionalnog, etničkog i religijskog i to kod skoro 1/3 ispitanika ankete.

1. U V O D

Današnja ustavna struktura Bosne i Hercegovine zasnovana je na odlučivanju pripadnika bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda. Za Bošnjake u BiH je popis stanovništva od izuzetnog značaja. Prije svega zbog toga što će se prvi put moći slobodno izjasniti o svom identitetu, nakon što su uspjeli, poslije više od jednog stoljeća borbe, povratiti svoje historijsko ime. Ovaj rad se temelji na savremenim metodama istraživanja i treba da poluča egzaktnim pokazateljima, rezultatima i da ponudi smjernice u daljnim promišljanjima ove vrlo delikantne problematike. U nastavku ovog istraživačkog rada slijedi elaboracija problema i sumiranje rezultata.

2. FORMULIRANJE TEME/PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Tema našeg istraživačkog rada je:

Razumijevanje pojmova nacionalno, narodno/etničko i religijsko u popisu stanovništva BiH u 2013. god.

2.1. Definiranje predmeta istraživanja

Cilj svakog popisa stanovništva je ustanoviti broj stanovnika, ukupno za cijelu državu i po svim teritorijalnim nivoima: naseljima, općinama, gradovima i kantonima. Osim broja i prostornog rasporeda, popis stanovništva osigurava podatke o demografskim, etničkim, obrazovnim, ekonomskim, migracijskim i drugim obilježjima stanovnika, kao i o broju domaćinstava/kućanstava, obitelji i njihovim karakteristikama te podatke o stambenom fondu i njegovim karakteristikama. S obzirom da Bosna i Hercegovina i cijela njena unutrašnja struktura treba da bude izgrađena na principu proporcionalne zastupljenosti smatramo da bi greške prilikom izjašnjavanja u popisnom obrascu mogle dovesti do raznih zloupotreba prilikom popisa. **Napominjemo da je izjašnjavanje za Bošnjake, za razliku od ostalih etničkih grupa, zakonski 'prihvatljivo' u samo jednoj verziji: Bosanac, Bošnjak, Islamska vjeroispovjest.** Ovo bi mogao biti uzrok problema u popisu Bošnjaka koji bi za posljedicu imao zloupotrebu rezultata o etničkoj strukturi stanovništva u određenim teritorijalnim jedinicama. Prema tome, predmet našeg istraživanja je pitanje:

Da li građani BiH razumijevaju pojmove nacionalni, narodni/etnički i religijski u popisu stanovništva BiH u 2013. godini?

2.1. Identifikacija varijabli:

Zavisna varijabla: razlikovanje pojmova nacionalno, narodno/etničko i religijsko.

Nezavisna varijabla: Bošnjaci i popis stanovništva u BiH 2013. i one varijable koje će se otkriti u procesu provjere postavljenih hipoteza.

2.1. Operacionalizacija varijabli:

Pojam – *pojam* je zamisao biti pojava i procesa. *Bit* je u *logici* ono čime se *jedan* pojam razlikuje od drugog pojma, a u *znanosti* je *bit* ono čime se jedna *vrsta* pojava i procesa razlikuje od druge vrste pojava i procesa (Vujević, 2002).

Druga definicija – pojam u logici je misao o biti (osnovi) onoga o čemu mislimo, odnosno, o bitnim karakteristikama onoga o čemu mislimo, opće je obilježje. Kod pojma razlikujemo: sadržaj, obujam (opseg) i doseg. Prema predmetima misli postoje pojmovi o materijalnim predmetima, osobinama, odnosima, pojavama i drugo. Drugi način podjele je u odnosu obujma i sadržaja. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Pojam>)

3. NACIONALNO-TEORIJSKI PRISTUP NACIONALNOM IDENTITETU

Bošnjaci žive u okruženju koji za sebe bez ikakve unutrašnje dvojbe drži da se rađa s gotovim identitetom. Nasuprot tome, to okruženje već preko 150 godina, uvijek iznova, nameće Bošnjacima kao muslimanima pitanje njihovog identiteta. Pri tome su s identitetom i imenom bošnjačkog etnosa vršene i vrše se brojne opake manipulacije. Među njima je najzloćudnija ona po kojoj su Bošnjaci kao muslimani po definiciji iskorijenjeni ljudi. To stanje plastično je izrazio Meša Selimović poznatom parabolom o rukavcu „što ga je bujica odvojila od majke rijeke, i nema više toka ni ušća, suviše malen da bude jezero, suviše velik da ga zemlja upije“ (Imamović, 2003:315). Dakle, Bošnjacima se poriču etnička, nacionalna i politička vlastitost i zasebnost. Tretiraju se kao vjerska zajednica slavenskog porijekla, koja treba da se vrati srpskom, odnosno hrvatskom nacionalno-duhovnom korpusu (Filandra, 1999:14).

Kada je stvorena komunistička Jugoslavija, 1945. godine, organizovana je kao federalna za-

jednica šest republika; svaka od republika bila je nacionalna. Jedino Bosna nije bila, jer nije imala jedinstvenu bosansku naciju. Bila je sastavljena od Srba i Hrvata i jedne vjerske grupe – muslimana. Političke vrijednosti su se dijelile po nacionalnom ključu. Pošto muslimani nisu bili nacija, nisu mogli da učestvuju u podjeli političkih vrijednosti (Jevtić, 2008:180). **Zatvaranje bosanskog uma** označava povijesni događaj i proces reduciranja života u Bosni na etničku i religijsku dimenziju, na etnički ključ u ljudskim odnosima. Ovo je epohalni nazadak bosanskog bivstvovanja i direktni je saveznik velikodržavnog ekspanzionizma prvih susjeda kao i širih, kompleksnih procesa u regionu, ali i na globalnom nivou (Lavić, 2011:165). Svaki nacionalni identitet je otvorena, nedovršena forma, jedna vrsta pojmovne konstrukcije, ali i objektivne realnosti (Filandra, 2008:22).

Službeno priznanje muslimanske nacije 1960-ih privuklo je pažnju mnogih naučnika specijalista za nacionalizam. Distinkcija koja je tada uspostavljena između „Muslimana“ u nacionalnom značenju te riječi (sa velikim M) i muslimana u religijskom značenju (malo m) otkriva ambivalentnost ovog nacionalnog konstrukta i sve promjene identifikacije koje je on mogao donijeti. Tri decenije kasnije, zamjena nacionalnog imena „Musliman“ imenom „Bošnjak“ nije uklonila sve dvosmislenosti vezane za identitet bosanskog muslimanskog stanovništva. Neki su bili čak ironični u pogledu mogućnosti da se deklariraju kao „nemuslimanski Muslimani“ (Bougarel, 2009:117).

Polazimo od činjenice da savremeni naučni diskurs razlikuje dva pristupa nacionalnom fenomenu, i to **primordijalistički** i **modernistički**. Brojne su studije oba naučna diskursa. Danas ne postoji jedinstveno mišljenje, pa stoga niti jedinstvena definicija nacije koja bi obuhvatila sve elemente koji podrazumijevaju složeni proces njenog razvoja. Dostupna je brojna literatura društvenih nauka koja se bavi pitanjem savremenog poimanja nacije i nacionalnog razvoja. Međutim, definicije su različite, nerijetko sasvim oprečne. Takvu teorijsku raznolikost, koju je zaista teško uporediti sa sličnom pojmovnom šarolikošću, Petar Korunić naziva stanjem paradoksalne (ne)saglasnosti (Korunić, 2003:).

3.1. Nacionalizam kao primordijalizam

Teorije primordijalizma drže da nacionali-

zam ima porijeklo u starijim oblicima ili dubljim slojevima grupnog identiteta i međugrupnih odnosa. Sam izraz *primordijalno* ima više značenja: prvotno, izvorno, prirodno, primarno, nepromjenjivo, predmet odanosti ili posvećenosti i ono što je izvan svjesne kontrole. Još 1963. Geertz je u svome članku „Stara društva i nove države: potraga za modernošću u Aziji i Africi“ upotrijebio izraz *primordijalna vezanost*, posudivši ga od američkog sociologa Edwarda Shilla (Katunarić, 2003:150). Prema primordijalističkom razumijevanju, jedine stare veze u slučaju Bosne i Hercegovine 1990-ih su vjerske, odnosno etno-nacionalne, što nije tačno (Katunarić, 2003:154). Na pitanje zbog čega etnička solidarnost u pravilu odnosi prevagu nad drugim oblicima društvene solidarnosti, kao što je klasna, Pierre L. van Berghe odgovor nalazi u biološkim osnovama društvenosti koje sačinjavaju najdublju, srodničku vezu: etničnost je... prošireno srodstvo. To je najglasovitija tvrdnja u školi primordijalizma.

3.2. Prijelaz k modernizmu: Etnički korijeni nacija prema Anthonyju Smithu

Anthony Smith pomirio je osnovne pretpostavke primordijalizma i modernizma u objašnjenju nastanka nacije i nacionalizma jedinstvenom formulom po kojoj ne postoje suvremene nacije koje nemaju etničku jezgru u daljoj prošlosti. Prema njemu, primordijalisti griješe što smatraju etničku jezgru nepromjenjivom i što minimiziraju ulogu elita u sastavljanju kao i reformuliranju etničkog mita. S druge strane, modernistima zamjera što osporavaju bilo kakvu sličnost između suvremenog nacionalnog i predindustrijskog etničkog identiteta, što smatraju da je moderna epoha *tabula rasa*, da nikakvo prethodno iskustvo nije u nju preneseno, već nove elite ispisuju svoje ideje u svijet masa (Katunarić, 2003:172). Kako je Smith primordijalistički pristup doveo na teorijski prihvatljiviju razinu od svojih prethodnika? Vjeran Katunarić tvrdi da je, ponajprije, razlika u metodi izlaganja.

Smith se služi povijesnim činjenicama i primjerima koji ukazuju na postojanje oblika etničke svijesti kao i etničkih pokreta sličnih modernoj nacionalnoj svijesti i nacionalnim pokretima. Bitna je njegova tvrdnja da se nacije pojavljuju na osnovi trajne etničke skupine, a da su vrlo rijetki slučajevi izmišljanja etničke osnove nacija. Odatle Smith izvlači dvije bitne dimen-

zije etničkog, odnosno nacionalnog: **svijest i društvena struktura**. Etničku svijest obilježava etnički mit koji govori o zajedničkom porijeklu i precima, o „zlatnom dobu“ te o nezamjenjivosti i izabranosti etničke zajednice. Etniziranje društvene svijesti pojavljuje se kod plemena i naroda koji su se našli na udaru invazije vanjskih carstava ili kraljevstava. Različiti mitovi odnose se i na različite dijelove društvene strukture, tj. elitu i masu. Elitu Smith naziva aristokratskom etnijom i to je međunarodna gornja klasa koju čine dvor i birokracija, kler, plemstvo i bogati trgovci. Masu ili donje društvene slojeve Smith naziva pučkom etnijom. Ona je teritorijalno kompaktnija i raširena je među svim društvenim klasama (Katunarić, 2003:173-174).

Prema Smithu, nacija je moderan nastavak etnije. Za razliku od starih etnija, nacije nisu samo simboličke nego fizičke i stvarne teritorijalne zajednice. Etnije obično nemaju javnu kulturu zajedničku svim članovima, nemaju ni zajedničku ekonomiju niti zakone koji važe jednako za sve članove, uključujući žene (što podrazumijeva da nacije ne mogu biti vođene od svećenstva ili plemstva). U tom smislu, o nacijama ne može biti govora prije 18. odnosno 19. stoljeća. Odlučujuću ulogu u njihovu nastanku imala je **politička socijalizacija putem javnog, masovnog obrazovnog sustava**. No tom programu davno su prethodili postepeno širenje aristokratske etničke kulture koja se preobražavala u nacionalnu kulturu: kulturu koja je bila ne samo etnička nego i građanska, k tome društveno uključiva...“ Dakle, iako kao i modernisti prihvaća da je vrijeme nacija skorašnje, Smith upozorava i na starija jezgra. Nastanak nacija nezamisliv je bez etničke jezgre *oko koje su se mogle izgraditi jake države, a one su omogućile inkorporaciju drugih slojeva te perifernih regija i njihovih etnija* (Smith, 1998:100).

Prema Anthonyju Smithu, bitna obilježja nacionalnog identiteta su:

1. historijska teritorija, odnosno domovina
2. zajednički mitovi i historijska sjećanja
3. zajednička masovna, javna kultura
4. zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije
5. zajednička ekonomija, s teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije (Smith, 2010:29-30).

Smith definira naciju kao *imenovana ljudska populacija sa zajedničkom historijskom teritorijom, zajedničkim mitovima i historijskim sjećanjima, zajedničkom masovnom, javnom kulturom, zajedničkom ekonomijom i zajedničkim zakonskim pravima i dužnostima svih pripadnika* (Smith, 2010:30).

Anthony Smith će kazati da nacionalni identitet podrazumijeva kulturni i politički identitet tako da možemo razlikovati teritorijalni tip političke nacije tj. građansko-teritorijalni tip i etnički tip političke nacije (etničko-genealoški tip). Prvi tip su one nacije koje su koristeći jaku državu, stvorene **odozgo**, od aristokratskih elita, inkorporirajući niže slojeve (Smith, 2010:193).

Drugi tip nacija stvorene su **odozdo**, pomoću uskih krugova inteligencije koji su imali za cilj mobilizaciju širih društvenih slojeva u politiziranu naciju, koristeći kulturna sredstva (etnohistorija, jezik, vjera, običaji). Stoga, bošnjačka kao i druge nacije u Bosni i Hercegovini pripadaju drugom pomenutom tipu nacija (Sarač-Rujanac, 2012:22).

Smith smatra da se nacije mogu podijeliti i na **zapadne** (građanske) i **etničke** nacije. Prvi model pod pojmom nacije podrazumijeva zajednicu kulture, čije pripadnike ujedinjuju zajednička historijska sjećanja, mitovi, simboli i tradicija, skup zajedničkih poimanja i stremljenja. Nasuprot zapadnom modelu nacija, susrećemo se sa istočnim, etničkim konceptom nacije, koji također insistira na neophodnosti nacionalnog pripadanja koje se određuje rođenjem i skoro da ga je nemoguće promijeniti. Prema ovom modelu nacija predstavlja zajednicu ljudi iste genetičke loze (Smith, 2010:25-30).

3.3. Nacionalizam kao proizvod modernog doba

Nasuprot primordijalistima, modernisti objašnjavaju naciju kao proizvod industrijalizacije, političke demokratizacije, masovnog obrazovanja i medija. Prije razdoblja modernizacije osjećaj društvene pripadnosti sličan nacionalnom nije mogao postojati, jer je stvoren prema zamisli nove političke i kulturne elite. Stoga nacionalizam prethodi naciji. Ta je tvrdnja znak razlikovanja modernista u odnosu na primordijaliste (Katunarić, 2003:181). Modernistički autori iz 1980-ih zauzeli su radikalni stav osporavanja postojanja nacije u smislu so-

ciološkog realizma. Prema njihovom mišljenju nacija nije društvena stvarnost posebne vrste, nego ideološki projekat koji se u društvenoj stvarnosti ne može realizirati. Ako Smitha označimo kao „rubnog“ primordijalistu, zbog toga što prihvata neke aspekte modernizma – prema njemu sadržaji nove, nacionalne svijesti oslanjaju se na sadržaje starijih, etničkih mitova – Frederika Bartha možemo označiti kao „rubnog“ modernistu zbog toga što smatra da grupni identitet služi očuvanju grupne organizacije i njezinih granica (Katunarić, 2003:200).

3.4. Ernest Gellner: Politički izumljena zajednica

Kopernikanski obrt u teoriji nacija i nacionalizma može biti ilustriran jednom od najvažnijih Gelnerovih teza po kojoj je „nacionalizam taj koji stvara nacije, a nije obrnuto“, pa se, stoga, „nacije mogu definisati samo posredstvom doba nacionalizma“. Ovim stavom odbacuje se poimanje nacije kao izvorne ili prirodne realnosti (primordijalizam), kao i vjera u njenu drevnost i vječitost (perenijalizam). Po Gelneru, **nacija** je **stvorena** i **nova** društvena pojava, karakteristična samo za moderni ili savremeni period ljudske historije u kojem je, nakon Francuske revolucije, nacionalna država postala norma političkog života (Subotić, 2007:51).

Gellner koji govori o naciji kao novoj tvorini etničkog, tvrdi da je kultura primarno označitelj pripadnosti, a da su ostali aspekti kulture, uključujući visoku ili elitnu kulturu kao nositelja „viših vrijednosti“, sporedni. Gellner smatra da su predindustrijska društva heterogenija od industrijskih društava i kultura. Suprotno Smithu, Gellner odbacuje mogućnost postojanja **objedinjujuće društvene svijesti i identiteta** u predmodernim društvima. Kulture se u agrarnom svijetu, kaže Gellner, „umnožavaju“, sve dok se bitno ne promijene ekonomski i politički uvjeti, a oni nastaju s industrijalizacijom te općim opismenjivanjem i obrazovanjem. Tada dolazi do kulturne homogenizacije. Međutim, prema njemu su „nacije, poput država, mogućnost, a ne sveopća nužnost“ (Gellner, 1998:26). Kada je u pitanju islamski svijet, gdje dolazi do povezivanja elitne i pučke kulture, što otvara kanale masovnog obrazovanja koje na Zapadu proizvodi nacionalizam, u islamskom svijetu dovodi do oživljavanja religioznosti, tj. islama, umjesto nacionalizma. Postoje, po Smitu, tri osnovna ra-

zloga zbog kojih Gelnerov model jeste polovičan:

1. njegova uopštenost; Gelnerov model predstavlja okvir za objašnjenje nacionalizma uopće, ali zbog visokog stepena filozofsko-sociološke apstraktnosti, njegova primjena na konkretne slučajeve zahtijeva dopunska objašnjenja pomoću kojih se uvode faktori koji u samom modelu ne igraju neku značajnu ulogu – poput religijskih činilaca, etničkih antagonizama, itd.
2. materijalistička osnova; vezujući pojavu nacionalizma za procese „modernizacije“, teško možemo objasniti njegovu snagu kako u preindustrijskim, tako i u visoko razvijenim društvima.
3. redukcionistički stav; da su „nacije i nacionalizmi proizvodi modernizacije“, teze koja vodi zanemarivanju „istrajnosti etničkih veza i kulturnih sentimentata u mnogim dijelovima svijeta i njihovog kontinuiranog značaja za veliki broj naroda“. Na taj način, Gelner je, po Smitovom mišljenju, modernizaciji neopravdano pripisao gotovo „božansku moć“, stvaranje *ex nihilo* (Subotić, 2007:65-68).

3.5. Benedict Anderson: Zamišljanje zajednice

Svojom knjigom pod naslovom: *Nacija: zamišljena zajednica*, objavljenom 1983., priskrbio je neprolaznu slavu među istraživačima nacionalizma. Svoj pristup naciji Anderson želi oštro razlučiti od Gellnerova. Zamjera mu na formulaciji prema kojoj je nacija „izmišljena“ zajednica, jer to znači da se radi o lažnom obliku svijesti i pripadnosti, te umjesto toga nudi kao bolji izraz „zamišljena“, imaginarna zajednica (Katunarić, 2003:220).

Prema Andersonu, teoretičare nacionalizma često su zbunjivala tri paradoksa: objektivna modernost nacija u očima povjesničara i, s druge strane, njihova subjektivna drevnost u očima nacionalista; zatim formalna univerzalnost nacionalnosti kao sociokulturnog koncepta i, nasuprot tome, neizlječiva partikularnost njezinih konkretnih manifestacija; te politička moć nacionalizama i, s druge strane, njihovo filozofsko siromaštvo, pa čak i nesuvislost (Anderson, 1998:16). U antropološkom duhu, Anderson predlaže ovu definiciju nacije: *to je zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inheretno ograničena i suverena. Zamišljena je zato što pripadnici čak i naj-*

manje nacije nikad neće upoznati većinu drugih pripadnika svoje nacije, pa čak ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovog zajedništva (Anderson, 1998:17).

Sve zajednice veće od prvobitnih sela u kojima se svi međusobno poznaju (pa čak možda i one) zamišljene su. Zajednice valja razlikovati ne po njihovoj lažnosti ili istinitosti, već po načinu na koji su zamišljene (Anderson, 1998:18). Nacija se zamišlja i kao ograničena i kao suverena. Na kraju, nacija se zamišlja kao zajednica zato što se bez obzira na stvarnu nejednakost i izrabljivanje koje mogu u njoj vladati, ona uvijek poima kao snažno horizontalno drugarstvo (Anderson, 1998:18). Izražava skeptičnost u pogledu teorije o izumiranju religije i nacije kao oblika društvene identifikacije jer, prema njegovom mišljenju, današnja društveno-politička zbivanja pokazuju malu vjerovatnoću da se to ostvari iz razloga što je bivanje nacijom najuniverzalnija priznata vrijednost u političkom životu sadašnjice (Sarač-Rujanac, 2012:21). Katunarić navodi tri Andersonova doprinosa. Prvo, Anderson dokazuje da je ideja nacionalne pripadnosti sastavljena na osnovi vremena mjereno satom ili kalendarom, „mehaničkog praznog vremena“. Tako nastaje predodžba o istovremenosti zbivanja kojom se služe autori romana i urednici novina. Drugi njegov doprinos sastoji se u razlikovanju starijeg, elitističkog, i mlađeg, pučkog nacionalizma ili, kako ih naziva, službenog i popularnog nacionalizma. Treći doprinos: Anderson je povukao oštru crtu između rasizma i nacionalizma.

3.6. Eric Hobsbawm: Izumljena tradicija

Zbog njegove prosudbe o nacionalizmu kao novom „izumitelju tradicije“, postao je široko poznat i citiran. Za razliku od običaja u tradicionalnim seoskim sredinama, koji dugo traju ali se vremenom i mijenjaju i tako postepeno usklađuju staro i novo, „izumljena tradicija“, pojašnjava Hobsbawm, pokušaj je da se u modernoj urbanoj i političkoj praksi nešto novoizmišljeno dovede u vezu, i štaviše, izjednači sa starim. Tako se stvara fiktivna veza s prošlošću, što se učvršćuje redovitim ponavljanjem obreda i ceremonijala posvećenih novoustanovljenoj praksi. „Izumljenu tradiciju“ sačinjava „skup praksi, obično upravljanih na osnovi otvoreno ili prešutno prihvaćenih pravila...koja... automatski podrazumijevaju kontinuitet s... odgovarajućom

povijesnom prošlošću“. Prihvata Gellnerov stav da nacionalizam prethodi naciji (Hobsbawm, 1993:12). Eric Hobsbawm **naciju** definira kao *zajednicu građana jedne države koji žive u jednom režimu ili pod istom vlašću i koji imaju zajedničke interese, dijele tradiciju, težnje i podređeni su centralnoj vlasti koja je odgovorna za brigu o održavanju jedinstva grupe* (Hobsbawm, 1993:19).

Ibrahim Bakić naciju definira kao *osobenu i visokorazvijenu socijalno-kulturnu i ekonomsku formu ljudske zajednice (društva) nastalu na onom stepenu svrsishodne podjele rada koja omogućuje šire povezivanje individua i društvenih grupa istog ili sličnog etnosa, sklopa svijesti, mentaliteta, jezika, psihonarativnog i religijskog opredjeljenja, čiji su cilj i težnja utjelovljenje u državi* (Sarač-Rujanac, 2012:20).

Nezaobilazan model u savremenom proučavanju problematike modernih nacija i nacionalnih pokreta, jeste model **Miroslava Hrocha** koji, koristeći komparativnu metodu, predstavlja procese oblikovanja evropskih nacija. Definišući naciju kao *veliku društvenu grupu povezanu različitim odnosima (ekonomski, teritorijalni, politički, vjerski, kulturni, jezički i drugi)*, Hroch ističe promjenjivost nacija, njihovih osobenih značajki i karakteristika. Ipak, u takvoj složenosti Hroch prepoznaje zakonitost nacionalnog razvoja malih nacija u smislu potlačenih tj. nacija kojima je u trenutku oblikovanja moderne nacije vladala, više ili manje, strana nacija. Hrochov model nacionalnog pokreta podrazumijeva tri ključne faze: faza A – početak nacionalnog buđenja kod intelektualaca koji se bave jezikom, kulturom i historijom, ali je njihov utjecaj na društvo neznatan, faza B – razdoblje nacionalne agitacije gdje proces nacionalnog osvještenja predvode grupe patriota, i faza C kao faza masovnog nacionalnog pokreta. Iako postoje određene specifičnosti, model Miroslava Hrocha može biti upotrijebljen na primjeru nacionalnih buđenja Hrvata, Srba i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Nacionalna agitacija Bošnjaka u periodu austro-ugarske okupacije odvija se kroz brojne časopise, novine, književnost, različita udruženja. Ova faza kod Bošnjaka traje i tokom cijele prve polovine XX stoljeća. Međutim, usmjerena je u dva pravca. Prvi pravac je integriranje u jednu, bošnjačku naciju što se istovremeno odvija s agitacijom za involviranje u druge nacije tj. u okvir srpske i hrvatske nacije (Sarač-Rujanac, 2012:22).

3.7. Tri faze razvoja bošnjačkog nacionalnog identiteta

Odnos između islama i nacionaliteta povijesno je moguće podijeliti u tri faze. Prva od 1878. do 1968. godine; druga od 1968. do 1993. godine i treća od 1993. do našeg vremena. Prvu fazu karakterizira razumijevanje nacije kao instrumenta modernizacije. Ona je neuporedivo najduža i za sagledavanje današnje bošnjačke identitetske scene najznačajnija, budući da se pitanje odnosa islama i moderniteta još tada postavilo na prilično dramatičan način. Druga faza od 1968. do 1993. godine, obilježena je komunističkim priznavanjem bošnjačke nacionalnosti. Odlukom Centralnog komiteta Saveza komunista Bošnjacima je priznat status nacije pod imenom Muslimani, budući da se nisu htjeli pretopiti u neku drugu naciju, a što je bilo i očekivano. Na taj način komunisti su, na prvi pogled, formalno učinili ideologijski presedan, promovirajući jednu vjersku zajednicu u nacionalnu. U trećoj fazi s propašću komunizma i preimenovanjem Muslimana u Bošnjake 1993. godine vraćanjem vlastitom nacionalnom imenu očekivalo se konačno rješenje bošnjačkog nacionalnog pitanja. Osnovna karakteristika je određena kolizija između nacionalno-političkih i duhovno-identitetskih tokova.

4. NARODNO/ETNIČKO

Narodno/etničko¹ je viši tip društvene zajednice od plemena, a jednostavniji od nacije. Narod je prisna i bliska zajednica ljudi vezanih, prije svega teritorijalno, zajedničkim jezikom, kulturom, religijom, ekonomijom, odbranom, politikom i sa jasnom svijesću o istom pripadničtvu i zajedničkom porijeklu. U narodu se zadovoljavaju one potrebe koje se ne mogu zadovoljavati u manjim i užim društvenim zajednicama, a prije svega potrebe političke nezavisnosti i svakovrsnog slobodnog života u odnosu na druge narode kroz državu. Prije naroda nema države (M. Spahić, 2000).

¹ Etnička grupa (od grčkog, *ethnos*, "narod") je kultura ili potkultura čiji pripadnici se jasno razlikuju od ostalih ljudi prema određenim karakteristikama baziranim na rasnim, nacionalnim, jezičkim ili vjerskim izvorima. Za pripadnike etničke grupe se smatra da su kulturno i biološki slični mada to u principu nije sasvim neophodno. Etničke grupe dijele zajedničko porijeklo u kontinuitetu vremena tj dijele historiju i budućnost jednog naroda. Ovo se postiže kroz generacijsko predavanje i prenošenje zajedničkog jezika, institucija, vrijednosti i tradicija te osjećaja pripadnosti. http://bs.wikipedia.org/wiki/Etni%C4%8Dka_grupa

Druga definicija pojma narod: Druga viša etničko-društvena grupa je narod koji se javlja u periodu prerastanja društva iz rodovsko-plemenskog sistema organiziranja, a prethodi naciji. Narod je cjelina vezana: zajedničkim etničkim porijeklom, istim jezikom, poviješću, geografskim prostorom, tradicijom, kulturom, običajnim, a kasnije i kodificiranim pravom i svijesću da se po navedenim odrednicama razlikuje od drugih naroda. (http://www.camo.ch/geneza_bosnjaka.htm, 2012).

Riječ „narod“ obuhvata tri povezana područja društvenog života:

1. *narod kao skup državljana (DEMOS)* - ovo se značenje odnosi na osobe koje svojom društvenom modi stvaraju državu. U antičkoj Grčkoj takav se skup nazivao demos, u starom Rimu *Populus Romanus* (lat. rimski narod), a u novom vijeku jednostavno – narod (njem. Volk, engl. people, tal. popolo, španj. pueblo). Narodom se u ovom smislu naziva stanovništvo neke države kao skup slobodnih i jednakopravnih državljana, bez obzira na društveni status, srodstvo, obrazovanje i vjeru.

Narod = pravno-politička kategorija

2. *narod kao PUK (plebs)* – ovo je značenje pojma „narod“ povezan sa društvenom nejednakošću gdje, s jedne strane, u društvu razlikujemo vladare, gospodu, bogate i ugledne ljude, a s druge strane, imamo običan puk, radnike i seljake.

Narod = socio-politička kategorija

Narod kao ETNOS – sociopsihološka osnova – narod kao jedinstvena cjelina tj. zajednica. To je zajednica zasnovana na zajedničkoj kulturi i povijesti. Veže ih osjećaj pripadnosti jednoj zajednici, uzajamno prepoznavanje i priznavanje pojedinaca kao članova zajednice, te vjera u posebna prava i sudbinu zajednice (http://www.gimnazija-klasicna-zg.skole.hr/pig/Narod_nacija_nacionalna_drzava.pdf, 2012).

5. RELIGIJSKO

Religija je fenomen koji se ne može izbjeći kada se govori o nekom društvu ili opisuju pojedini fenomeni specifični za to društvo kao i pojedince unutar tog društva. Prvi oblici religije javljaju se još u prvobitnoj ljudskoj zajednici kao posljedica čovjekovog shvaćanja da se mnoge

stvari u prirodi događaju i bez njegove volje i da on na te pojave ne može utjecati niti ih kontrolirati. Takve pojave su npr. suše, poplave, munje, gromovi i slično. Tako je čovjek saznao o postojanju viših sila, te su u njegovom umu nastali prvi oblici “bogova” koji su simbolizirali jedinstvene moći koje vladaju čovjekovim postojanjem. Čovjek je nastojao ove više sile umilostiviti molitvama i žrtvovanjem.

Pojam religija preuzet je u europske jezike iz latinskog. Rimski pisci izvodili su riječ ‘religio’ iz glagola relegere: ponovno čitati, opet razmišljati (jer o božanskim stvarima treba uvijek ponovno razmišljati) ili iz ‘religare’: privezati (jer religija veže ljude s bogovima i iz nje slijede obaveze prema tim višim silama) ili iz reeligere ponovno uzeti, ponovno izabrati (čime je naglašen dublji smisao voljne i čuvstvene povezanosti s bogom). Rimljani su isprva označavali izrazom »religija« samo svoju vlastitu: točno ispunjavanje dužnosti naspram viših sila priznatih od rimske države. Slavenska riječ vjera (staroslav. věra) koja donekle koincidira u značenju s pojmom religija izvodi se iz korijena *uer (avestijska var: vjerovati, držati istinitim, lat. verus: istinit, njem. wahr: istinit) i možda prvotno znači prijanjanje uz istinu, izbor između istine i neistine, dobra i zla. Tijekom vremena pojam religija poprimio je mnoga i različita značenja i nema općeprihvaćene definicije religije. Nekima je ona samo vrsta osjećanja (čuvstva, doživljavanja) što ne podliježe logičkom ni moralnom prosuđivanju. To je mistično osjećanje jedinstva s beskonačnom stvarnošću, doživljaj beskonačnosti, osjećanje apsolutne zavisnosti, doživljaj svega u svijetu kao božjeg djela, osjećanje božanstva u duši, doživljaj jedinstva s bogom, susreta s božanstvom, sa svetinjom i slično. Za razliku od toga, misli se da je religija osobita svijest i to predodžbeni oblik ili stupanj svijesti o odnosu konačnog duha prema apsolutnom duhu, svijest o svojoj istovetnosti s Apsolutom. Misli se, također, da je religija ujedno i osjećanje i svijest, a da uz to još sadrži bogoštovne i obredne radnje (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Religija>).

Postoje brojne definicije religije. Za većinu osoba religija je organizirani sustav vjerovanja i bogoslužja koje stavljaju Boga u središte. Za druge, religija označava vjerovanje u veći broj bogova a postoje i osobe koje ne posjeduju neku tradicionalnu vjeru ili religiju već prakticiraju neku vrstu vjerovanja na svoj osobni način, nevezano od organiziranih religija. Ipak, većina zemaljskog stanovništva vjeruje da je nekakva vrhunaravna

sila utjecala na stvaranje svijeta i da ima bar donekle utjecaj i na život pojedinaca. Svaka religija podrazumijeva više ili manje jednostavno učenje koje se odnosi na svrhu i podrijetlo svega postojećeg (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Religija>).

Dirkem je religiju definisao kao “jedinstven sistem vjerovanja i običaja koji se odnose na svete stvari, to će reći, stvari koje su odvojene i zabranjene – vjerovanja i običaji koji ujedinjuju jednu jedinu moralnu zajednicu zvanu crkva sve one koji ih slijede” (Čekrlija i dr, 2004).

Malcolm Hamilton definira religiju kao objedinjen sistem vjerovanja i vjeroispovjednih običaja koji se odnose na svete stvari tj. stvari koje su izdvojene i zabranjene, koje u jedinstvenu moralnu zajednicu, zvanu Crkva, sjedinjuju sve one koji im se pridruže (Markešić, 2010).

English i English definišu religiju kao “sustav shvaćanja, vjerovanja, ponašanja, obreda i ceremonija, pomoću kojih pojedinci ili zajednica stavljaju sebe u odnos s Bogom ili s nadnaravnim svijetom i često u odnos jednih s drugima, te od kojega (sustava) religiozna osoba dobiva niz vrednota prema kojima se ravna i prosuđuje naravni svijet”.

Da bi došao do definicije religije Šušnjić u svojoj knjizi *Religija* analizira poznate definicije religije i kroz tu analizu dolazi do sopstvene: “Religijom se može smatrati svako vjerovanje u apsolutnu i mističnu moć, od koje čovjek zavisi, i koja kontroliše njegov život i smrt ali na koju može uticati, ako se ponaša na određene načine; svoja iskustva sa tom moći može da izražava na kognitivan, emotivan, praktičan i mističan način, tj. u obliku učenja, obreda, zajednice vjernika ili harizmatičke ličnosti; sticanje i izražavanje iskustva sa tom moći ima za njega određeno značenje, a za zajednicu određen značaj, jer bez toga njegov život i život zajednice izgledao sasvim drugačije” (Čekrlija i dr., 2004).

Religioznost je uži pojam od religije i pod njim se podrazumijeva sistem vjerovanja u neko biće kome se pripisuju nadljudski kvaliteti i neograničena moć nad ljudima. To biće je obožavano od strane vjernika i oni su spremni da njegove zahtjeve izvršavaju bez pogovora.

Dragomir Pantić razlikuje dvije vrste religioznosti: 1. Klasičnu ili konvencionalnu religioznost; 2. Svjetovnu ili sekularnu religioznost.

Klasična religioznost je vjerovanje u Boga ili neka druga natprirodna bića i u skladu je sa ranije navedenim viđenjem religije. Svjetovna religioznost ima u svojoj osnovi obožavanje različitih ličnosti, ideja, institucija, objekata i dr. Ona se često naziva i religija svakodnevnog života. U svjetovnoj religioznosti stav prema institucijama ogleđa se kroz potčinjavanje državi, harizmatiskom vođi, partiji, naciji, sportskom klubu ili zvijezdama filma i muzike. Za obje vrste religioznosti karakteristično je postojanje komponenti koje govore o obliku i vrsti religioznosti. Istraživanja u psihologiji pokazuju da u okviru religioznosti možemo govoriti o kognitivnoj komponenti (vjerovanje u natprirodna bića), emocionalnoj komponenti koja se mjeri kroz jačinu afekata (strahopoštovanje, divljenje, poniznost i zahvalnost u odnosu na božansko biće) i konativnoj komponenti koja se manifestuje kroz vjersko ponašanje i vršenja vjerskih obreda. Takođe se ističe i moralna komponenta religioznosti koja se ogleđa kroz potpuno moralno oslanjanje na vjeru. Religioznost možemo posmatrati i kao vrijednosnu orijentaciju (način opažanja, mišljenja i vladanja koji je određen nekom središnjom vrijednošću), a ne samo kao skup osjećanja i vjerovanja. Religioznost, kao vrijednosna orijentacija, je relativno stabilna, uporno se održava i ne mijenja se u individualnom ili istorijskom pogledu. Pomoću religioznosti, kao sistema vjerovanja, se pokušava dati kompletno objašnjenje svijeta i društva i ona se oblikuje kroz kompleksnu interakciju socijalnih i ličnih činilaca (Čekrljija i dr., 2004).

Pri proučavanju odnosa nacionalnog i religijskog u identitetu Bošnjaka, kao ključno, nameće se pitanje interakcijskog odnosa religije kao institucionalizirane vjere i društva, utjecaj religije na savremeno društvo kao i utjecaj društva, društvenih grupa i institucija na položaj i ulogu religije tj. vjerskih zajednica (Markešić, 2010).

Od polovine četrdesetih godina do početka osamdesetih prošlog vijeka, o religioznosti se govorilo kao o nečemu što je negativno i što će u budućnosti nestati. Uticaj crkve u javnom životu Bosne i Hercegovine bio je sveden na minimum. U tom periodu opao je broj građana koji su sebe doživljavali kao religiozne.

Često se može čuti od vjerskih dostojanstvenika, ali i od ljudi koji su bliski vjerskim institucijama, da je otuđenje od Boga i

vjere dovelo do moralnog, duhovnog i fizičkog propadanja cijelog naroda (ovo važi za svenarode). U tom periodu vjerske institucije su odvojene od države i skoro potpuno marginalizovane. Krajem osamdesetih godina dolazi do «duhovnog i nacionalnog preporoda» naroda u SFRJ i jačanja uticaja crkve na ovim prostorima. Sve je veći broj građana koji se izjašnjavaju kao vjernici, a crkve su sve posjećenije.

Sa početkom ratnih dešavanja pripadnost određenom narodu i vjeroispovjest postaju osnovni kohezivni faktor na našim prostorima. Nacionalnost se izjednačava sa vjeroispovješću. Dolazi do sve većeg uticaja vjerskih organizacija i njezinih poglavara na društveni život. Broj građana koji se izjašnjavaju kao vjernici dostiže najveći broj u odnosu na prethodne godine. Danas se nalazimo u periodu u kojem dolazi do velikih promjena u društvu (ekonomskih, političkih, socijalnih), gdje se većina građana nije prilagodila datim promjenama na adekvatan način. Pojedinaac teško može da nađe pouzdan oslonac koji će mu dati jasno uputstvo šta treba da radi i kako da uredi svoj život. Na ova pitanja veliki broj ljudi danas traži odgovore u religiji, koja im pored odgovora na mnoga pitanja, pruža i utjehu (Čekrljija i dr, 2004).

Brojni autori religiju smatraju vodiojelicom nacija na Balkanu i osnovnim integrirajućim elementom savremenih nacija. Ona se prikazuje kao stup sistema etničkih vrijednosti i primarni pokretač razvitka nacionalne svijesti (Markešić, 2010).

6. POPIS STANOVNIŠTVA U BIH 2013

Popis stanovništva najveće je statističko istraživanje jedne države kojim se prikupljaju, obrađuju i objavljuju podaci o stanovnicima, domaćinstvima/kućanstvima i stanovima. Podaci koji se prikupljaju popisom stanovništva koriste se isključivo u statističke svrhe. Povjerljivost svih podataka i informacija iz ovog probnog popisa zaštićena je prema Zakonu o statistici Bosne i Hercegovine i Zakonu o zaštiti ličnih podataka. Zakon o popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini objavljen je u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine br. 10/12 od 07. 02. 2012 godine. Popis se trebao provesti u periodu od 01. do 15. aprila 2013. godine, prema stanju na dan 31. marta 2013. godine u 24,00 sata (ponoć), ali je odgođen (Federalni zavod za statistiku). Najstariji popis stanovništva Bosne i Hercegovine

datira još sa samog početka sedamnaestog stoljeća, a sproveden je u vrijeme turske vladavine balkanskim zemljama, pa i Bosne i Hercegovine. Ovi popisi – defteri su rađeni po sandžacima, tadašnjim upravnim jedinicama. Defteri koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu, nalaze se u Državnom arhivu Republike Turske, sortirani su i arhivirani u različitim serijama dokumenata, a većina njih je kodirana kao Tapu defteri. Ti su podaci nužni za provedbu raznih gospodarskih i socijalnih razvojnih politika te znanstvenih istraživanja. Sudjelovanje u popisu 2013. obavezno je, što je naznačeno i u Zakonu o Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013 (član 43) (<http://www.bhas.ba> – agencija za statistiku BiH).

7. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja jeste iznalaženje empirijskih dokaza o tome da li Bošnjaci razlikuju pojmove nacionalno, narodno/etničko i religijsko u popisnim obrascima za koje smo u definisanju teme naglasili da mogu biti predmetom manipulisanja prilikom izrada demografskih karata u postpopisnim izvještajima.

Kada govorimo o **korisnicima** kojima su ovi podaci namijenjeni onda možemo reći da rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao podloga već postojećim ali i budućim projektima; koji nastoje da populariziraju, preveniraju i naučno obrazlože ovaj problem. Ali se mogu koristiti i kao građa u izradi edukacijskih materijala (letaka, brošura).

- Zadaci istraživanja su sljedeći:

- a Ispitati da li Bošnjaci razlikuju pojmove nacionalno, narodno/etničko i religijsko.

U okviru ovog zadatka svaku od kategorija (3 pojma) ispitat ćemo zasebno.

- b Ispitati da li na razlikovanje gore navedenih termina utiču sljedeći faktori:

- Starosna dob
- Spol
- Stepen obrazovanja (bez obrazovanja/srednja stručna sprema/visoka s.sprema)
- Životna sredina (urbana/ruralna)
- Ukupan broj zadataka je sedam.

7.1. Hipoteze

Generalna hipoteza: *Pretpostavlja se da većina Bošnjaka ne razlikuju pojmove nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti o kojoj će se izjašnjavati na popisu stanovništva BiH 2013. godine.*

Istraživački proces usmjeravat će sljedeće istraživačke pothipoteze:

- *Pretpostavlja se da Bošnjaci ne razlikuju pojmove nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti.*
- *Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti kod starijih i mlađih osoba.*
- *Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti muškaraca i žena.*
- *Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti zavisno od stepena obrazovanja ispitanika.*
- *Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti zavisno od kulturnog okruženja. Odnosno da li je osoba iz urbane ili ruralne sredine.*

7.2. Utvrđivanje osnovnog skupa i uzorka istraživanja

Osnovni skup su građani BiH, pripadnici narodne/etničke grupe Bošnjaka.

Uzorak je slučajni stratificirani, a ukupan broj ispitanika je 150. Da bi se zadovoljio zahtjev reprezentativnosti iskoristit ćemo brojnost grupe i svaku od varijabli zastupati u istoj procentualnosti, tj; 50% žena i 50% muškaraca, 50% iz urbane sredine i 50% iz ruralne.

8. METODE, TEHNIKE, POSTUPCI I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Analiza sadržaja je istraživačka tehnika prikupljanja podataka iz knjiga, časopisa, novina, radija, televizije i slično. Predmet analize sadržaja su dokumenti kao: vizuelni, auditivni i audiovizuelni izvori podataka. Analiza podataka može biti kvalitativna i kvantitativna. Kvalitativna analiza je prvi postupak kojim se potvrđuje

prisustvo određenog sadržaja i njegova kvalitativna svojstva. Kvantitativna analiza omogućava provjeru hipoteza.

U našem istraživanju kvalitativna analiza sadržaja nam je pomogla prije svega da pronademo predmet istraživanja, zatim da pravilno definišemo termin koji je srž problema. Kroz ovu analizu našli smo izvore potrebne za operacionalizaciju varijabli. O koristima kvantitativne analize govorit ćemo nakon što provedemo istraživanje.

Deskriptivna metoda – da bi deskriptivna imala karakteristike naučne primjene rad na deskripciji u naučnom istraživanju je usmjeren prema korištenju rezultata za naučnu spoznaju, tj. ka generalizaciji, pronalaženju bitnih zajedničkih karakteristika srodnih pojava. Pri tome obuhvatamo i upoređivanje, suprotstavljanje, vrednovanje i interpretaciju podataka (Mužić, 1973). U okviru deskriptivne metode istraživanja će se primijeniti anketno istraživanje koje autori oslonjeni na naučnu zajednicu istočnih susjeda nazivaju *Servej istraživanje*. Bilo da se radi o deskriptivnom ili analitičkom istraživanju, osnovno svojstvo mu je da se pojave zahvataju onakve kakve jesu. Jedina manipulacija se odvija na dobivenim nalazima iz kojih se statističkim putem izvode zaključci i generalizacije (Suzić, 2007). Na ovaj način se snima postojeće stanje u praksi. Kao deskriptivni metod anketno istraživanje tretira:

- *Uslove ili odnose koji već postoje,*
- *Praksu koja prevladuje,*
- *Uvjerenja, stanovišta ili stavove ljudi,*
- *Procese koji su u toku,*
- *Efekte koji su prepoznatljivi u učincima i*
- *Trendove koji su u razvoju.*

Ovakvim istraživačkim pristupom kojim ne mijenjamo ništa u postojećoj praksi ali snimamo ili mjerimo, opisujemo, poredimo, analiziramo i interpretiramo odnose među ljudima i pojavama, stavove i vrijednosti ljudi, procese i fenomene u društvu i prirodi, prikupljajući podatke u određenom trenutku vremena s namjerom da opišemo prirodu postojećih uslova ili identifikujemo standarde po kojima će određeni fenomeni biti upoređeni. Spomenuti istraživački pristup koristimo tamo gdje eksperiment nije opravdan, dometi su mu vrlo široki, a etička i materijalna

ograničenja pedagoškog eksperimenta najčešće ne vrijede za njega. Mogućnosti poredjenja njegovom upotrebom nam omogućavaju variranje odnosa među varijablama... (Suzić, 2007).

Anketa je tehnički postupak za priključenje činjeničnog materijala kombinacijom statističke metode uzorka s metodom intervjua ili upitnika (Vujević, 2002).

Instrument ankete je anketni list. On se u principu sastoji od zaglavlja u koje se pišu opći podaci i od dviju kolona: od kolone unaprijed odštampanih pitanja i od kolone za odgovore u koji se upisuju odgovori ispitanika. Za razliku od intervjua, gdje su intervjuer i respondent u izravnom govornom kontaktu, kod anketiranja su ova dva subjekta prostorno i vremenski odvojena. U upitniku kao instrumentu može biti veći broj pitanja, ovisno o postavljenom zadatku istraživanja. Tu je prednost anketiranja u odnosu na intervjuiranje. Pitanja mogu biti:

a. *Otvorenog tipa* – ispitanici samostalno odgovaraju na postavljena pitanja, upisujući odgovor u prazan prostor. Pogodna su u pripremnim fazama procesa istraživanja i pomažu u otkrivanju problema istraživanja, postavljanju hipoteza i konstruisanju zatvorenih pitanja, te mogu pomoći u objašnjavanju zatvorenih pitanja

b. *Zatvorenog tipa* – ispitanici odabiru jedan od ponuđenih odgovora, pogodna u verifikacijskim istraživanjima jer omogućavaju generalizaciju.

Pri sastavljanju upitnika treba voditi računa da broj pitanja ne bude ni premalen ni prevelik. Sva se pitanja moraju odnositi na cilj, zadatke i predmet istraživanja. Moraju biti konkretna jasna, jezično pravilno formulisana i pravopisno korektno napisana (Ajanović i Stevanović, 2004). Pitanja se u upitnik ne uvrštavaju slučajno. Svako pitanje se treba odnositi na indikator (habitualno mišljenje), indikator se odnosi na varijablu, varijabla na hipotezu, a hipoteza na problem (Vujević, 2002).

U okviru našeg istraživanja, kao instrument, koristiće se anketni upitnik sa pitanjima zatvorenog tipa (tri pitanja sa po pet tvrdnji) koja se odnose na određene indikatore, hipoteze i postavljeni problem istraživanja.

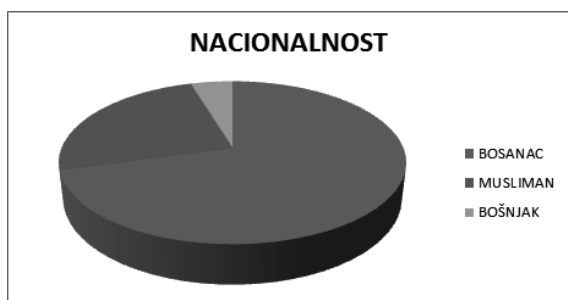
Ex post facto – u znanstvenom istraživanju se možemo koristiti sa dvije vrste podataka (primarni i sekundarni podaci). Ex post facto

istraživanje koristi sekundarne podatke (Vujević, 2002). U ex post facto istraživanjima možemo prepoznati dvije vrste nacrt: korelacijsko (kazužno) istraživanje i istraživanje kriterijske skupine (kazužno-komparativno). Istraživanja kriterijske skupine su zapravo most između deskriptivnih metoda istraživanja i pravog eksperimentalnog istraživanja. Ex post facto nacrt vjerovatno je bolje zamišljati kao anketno ispitivanje koje koristimo u onim okolnostima u kojim nije moguće koristiti moćniju eksperimentalnu metodu kao što je u slučajevima kada nije moguće odabrati kontrolirati i manipulirati faktore koji su nužni da bi se izravno pručavali odnosi uzrok-posljedica. **Posebno je prikladno za društvene** i odgojno-obrazovne kontekste gdje zavisne varijable leže izvan istraživačeve kontrole, kao npr. tip porodice kojoj ispitanici pripadaju, obilježja nastavnika, povezanost političke i religiozne pripadnosti i stavova, povezanost školskog postignuća i klase, spola, inteligencije i sl. (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

9. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: DESKRIPTIVNA ANALIZA ANKETE

U mjesecu decembru izvršili smo terenski dio istraživanja odnosno anketiranje građana, ukupan broj ispitanika je 150.

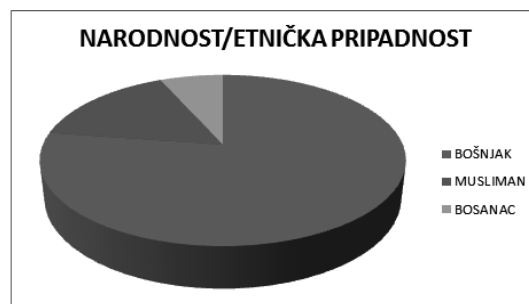
Opći opis rezultata koji se odnose na našu generalnu hipotezu: Pretpostavlja se da Bošnjaci ne razlikuju pojmove nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti o kojoj će se izjašnjavati na popisu stanovništva BiH 2013. godine. Rezultati odgovora na prvo pitanje **Koje ste nacionalnosti?** su sljedeći:

Slika 1. Izjašnjavanje o nacionalnosti

Prikazani chart nam govori da je 106 odnosno 70,66% ispitanika odgovorilo tačno Bosanac, dok smo u 29,33% imali netačan odgovor, i to; 37 ispitanika odnosno 24,66% sa odgovorom Musliman i 7 ispitanika odnosno 4,66% sa odgovorom Bošnjak.

Rezultati odgovora na drugo pitanje **Kojem narodu/etničkoj grupi pripadate?** su sljedeći :

Slika 2. Izjašnjavanje o narodnosti

Prikazani chart nam govori da je 116 odnosno 77,33% ispitanika odgovorilo tačno (Bošnjak) dok smo u 22,66% slučajeva imali netačan odgovor i to; 24 ispitanika odnosno 16% musliman i 10 ispitanika odnosno 6,66% Bosanac.

Rezultati odgovora na treće pitanje **Koje ste vjeroispovjesti?** su sljedeći :

Slika 3. Izjašnjavanje o vjeroispovijesti

Prikazani chart govori da je 139 odnosno 92,66% ispitanika odgovorilo tačno (islamska) dok je njih 11 odnosno 7,33% insisitiralo na odgovoru musliman.

U općem uvidu razlikovanja pojmova nacionalno, narodno i religijsko kod građana BiH, koji smo gore prikazali, možemo primijetiti argumente koji potvrđuju našu generalnu hipotezu da građani uistinu imaju problema sa razlikovanjem pomenutih pojmova. Kao što vidimo pojam religije je ipak dosta jasniji i kod njega imamo bezazleno odstupanje od svega 7,33%. Dok više problema uočavamo kod pojmova nacionalno gdje imamo 29,33% netačnih odgovora i narodno gdje imamo 22,66% netačnih odgovora. Preneseno u zbilju budućeg događaja 'Popisa' to bi moglo značiti da će skoro trećina građana griješiti prilikom izjašnjavanja o nacionalnosti, a skoro četvrtina kod izjašnjavanja o narodnosti/

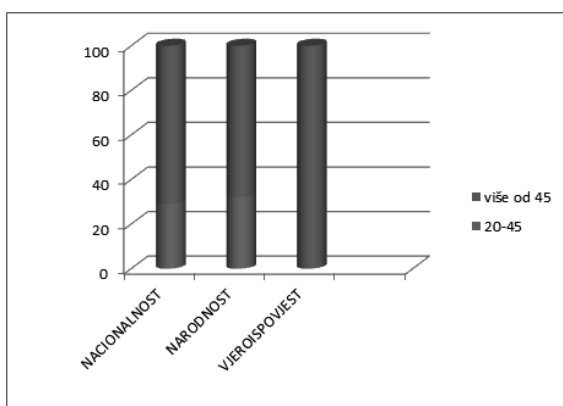
etničkoj pripadnosti. Da bi dobili slojevit prikaz problematike preći ćemo na raščlanjivanje netačnih odgovora za sve pojmove u odnosu na varijable koje smo odlučili da pratimo.

Sada prelazimo na provjeru naših pothipoteza i pronalazimo odnose među varijablama:

Naš istraživački proces usmjeravale su sljedeće istraživačke pothipoteze:

- **Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti kod starijih i mlađih osoba.**

Da bi pratili ovu varijablu u anketnom listu smo tražili podatke o godištu, te smo sve ispitanike podijelili u dvije skupine; od 20 do 45 i od 45 i više godina, tako da smo uzeli 80 pripadnika dobi 20-45 i 70 pripadnika dobi 45 i više godina. Prateći ukupan broj netačnih odgovora za pojam nacionalno koji je 44 uvidjeli smo da je 31 odgovor od strane starijih osoba i 13 odgovora od mlađih. Zatim da je od 34 pogrešna odgovora za pojam narodno/etničko 23 od strane starije grupe, a 11 od mlađe. A od samo 11 pogrešnih odgovora za pojam religioznost i sve su odgovori starijih osoba.

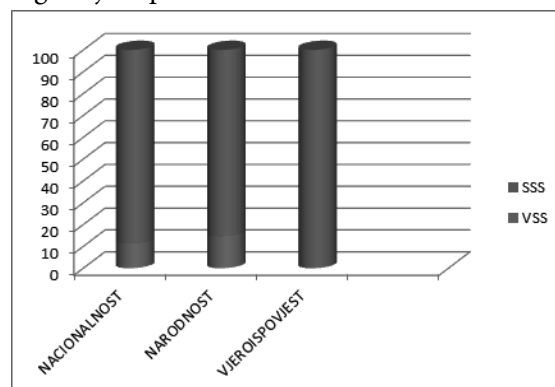
Slika 4. Greške u izjašnjavanju u odnosu na starosnu dob

Iz charta vidimo da u netačnim odgovorima za pojam nacionalnost stariji uzimaju 70,5%, u pojmu narodnost 67,5%, a u pojmu vjeroispovjest 100% čime se potvrđuje naša podhipoteza i zaključujemo da stariji ljudi manje od mlađih razlikuju pojmove nacionalno, narodno i religijsko.

Naša sljedeća pothipoteza bila je:

- **Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti zavisno od stepena obrazovanja ispitanika.**

Da bi zadovoljili potrebe ove pothipoteze za uzorak smo uzeli dvije skupine, prva sa srednjom stručnom spremom i druga sa visokom stručnom spremom. Iz prve grupe anketirali smo 90 i iz druge 60 ispitanika. U ukupnom broju netačnih odgovora (44) za pojam nacionalno 39 netačnih dali su oni sa SSS, a 5 oni sa VSS. U netačnim odgovorima (34) za pojam narodno 29 dali su oni sa SSS, a 5 oni sa VSS. A svi netačni odgovori za pojam religije (11) pripadaju ispitanicima sa SSS. Pogledajmo prikaz:

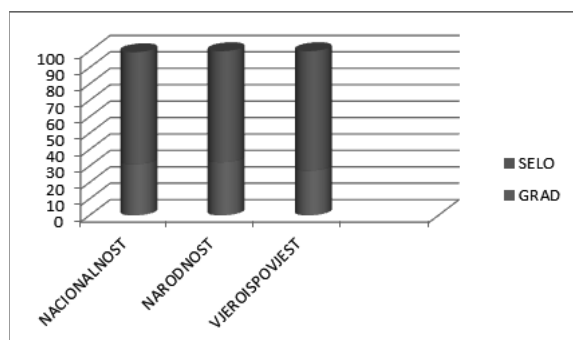
Slika 5. Greške u izjašnjavanju u odnosu na stepen obrazovanja

Iz charta vidimo da u ukupnom broju netačnih odgovora za pojam nacionalnost (44) ispitanici sa SSS uzimaju 88,6%, u pojmu narodnost (34) uzimaju 85,2% a svi odgovori sa musliman umjesto islamska za pojam religije pripadu onima sa SSS. Zaključujemo da je i naša druga pothipoteza potvrđena i da postoji razlika kod ljudi s obzirom na stepen obrazovanja, jer ispitanici sa SSS imaju daleko više problema sa razlikovanjem pojmova nacionalno, narodno i religijsko od onih visoko obrazovanih.

Slijedi naša treća pothipoteza :

- **Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti zavisno od kulturnog okruženja. Odnosno da li je osoba iz urbane ili ruralne sredine.**

U ukupnom ispitivanom uzorku od 150 imali smo 73 ispitanika iz grada i 77 ispitanika sa sela. Analizirajući netačne odgovore svrstane u ove dvije kategorije uočili smo da je od 44 netačna odgovora za pojam nacionalno 30 kod ispitanika sa sela, a 14 kod onih iz grada. Kod pojma narodno od 34 netačna 23 su ispitanici sa sela, a 11 iz grada. A kod insistiranja na pojmu musliman, a ne islamska vjeroispovjest imamo od 11 njih 8 ispitanika sa sela i 3 iz grada. Prikažimo rezultate:

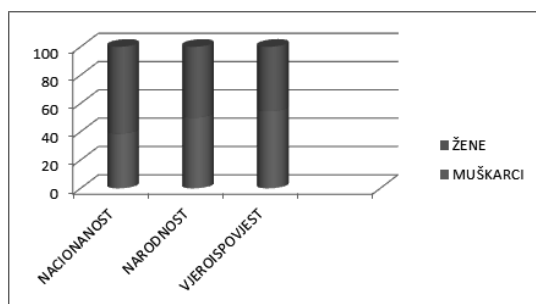

Slika 6. Greške u izjašnjavanju u odnosu na ruralnu i urbanu sredinu

Iz charta vidimo da kod izjašnjavanja o naciji od ukupnog broja grešaka 44 ispitanici iz ruralne sredine uzimaju 68,2%, a oni iz grada 31,8%. U 34 netačna odgovora o narodnosti ispitanici iz ruralne imaju udio od 67,4%, a iz grada 32,6%. Kod religije je stanje u 11 netačnih odgovora 72,7% iz ruralne naspram 27,8% iz grada. Sa sigurnošću možemo potvrditi i našu treću podhipotezu i reći da ljudi iz ruralne sredine imaju dvostruko više problema u razumijevanju pojmova nacionalno, narodno i religijsko od onih iz urbane sredine.

- Pretpostavlja se da postoji razlika pojmovanja termina nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti kod muškaraca i kod žena.

U daljem praćenju netačnih odgovora obratili smo pažnju na polne razlike i primijetili smo da je u pojmu nacionalno od 44 netačna odgovora bilo njih 27 kod žena i 17 kod muškaraca. U pojmu narodno od 34 netačna i muškarci i žene imali su isti broj netačnih odgovora 17. A u pojmu religijsko od 11 netačnih odgovora 6 je kod muškaraca, a 5 kod žena. Pogledajmo prikaz:

Slika 7. Greške u izjašnjavanju u odnosu na spol

Iz charta razaznajemo da su kod pojmova narodno i religijsko omjeri netačnih odgovora identični te da je procenat grešaka kod muškaraca i žena isti, oko 50%. Ali kod pojma nacionalno

vidimo veću razliku; od ukupnog broja netačnih imamo 61,3% kod žena i 38,7% kod muškaraca. Ovo dovodi do zaključka da je naša posljednja pothipoteza samo djelimično potvrđena odnosno da postoji veća razlika u poimanju samo kod termina nacionalnost, dok su u druga dva termina greške jednako zastupljene.

	Ukupan broj grešaka	Muškarci iz grada	Muškarci sa sela	Žene iz grada	Žene sa sela
NACIONALNOST	44	0	17	17	10
NARODNOST	34	3	14	9	8
VJEROISPOVIJEST	11	2	4	3	2

Tabela 1. Izjašnjavanje prema spolu i mjestu življenja

Iz tabele 1. vidimo da je problematika kod pojmovanja naših tematskih termina zastupljena kod žena sa sela i iz grada i da se kod pojma nacionalnost čak češće javlja kod žena u gradu, gdje je mijenjan za termin Musliman. Kod muškaraca je nešto drugačije vidimo da kod muškaraca iz grada nije bilo greški u pojmu nacionalno, već samo kod onih sa sela. Gotovo isto je i sa terminom narodno gdje je učestalost grešaka opet kod onih sa sela. Kod pojma religijsko smo procenualno imali jako mali broj grešaka 7,33% tako da su greške rijetke i podjednako zastupljene i kod jednih i kod drugih.

ZAKLJUČAK

Zakon o popisu stanovništva, usvojen u februaru 2012. godine, otvorio je put za pripreme i provođenje Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini. Ovo će omogućiti zemlji da, nakon što je prošlo 20 godina od prethodnog popisa stanovništva, provede popis i uključi se u krug međunarodnih popisa stanovništva i domaćinstava provedenih 2010. godine. Ovaj popis koji je prolongiran sa marta na oktobar, predstavlja značajan korak za zemlju i njene stanovnike, posebice za Bošnjake. Eventualna potvrda sadašnje strukture stanovništva na popisu stanovništva, nadpolovičnom većinom Bošnjaka, približila bi im mogućnost da na bolji način uređuju Bosnu i Hercegovinu kao državu ravnopravnih građana i državu u kojoj će vladati međunarodne konvencije o ljudskim pravima i slobodama kako vjerskim tako i svim drugim. To bi značilo dodatnu sigurnost i svjetliju budućnost kako sada, tako i za buduća pokoljenja

Bošnjaka. Znamo da je kroz historiju bilo mnogo atakovanja kako na Bošnjake tako i na BiH od strane Srbije i Hrvatske. Uništavanjem bošnjačkog naroda, uslovno rečeno, prestaju razlozi postojanja Bosne, jer ako u Bosni „žive Srbi bilo koje vjeroispovijesti“ i „Hrvati bilo koje vjeroispovijesti“ legitimno je podijeliti Bosnu između Srba i Hrvata, kao što su to planirali dogovorom Tuđman – Milošević, a nekim ranijim dogovorom Cvetković – Maček.

U ovom radu je potvrđena generalna hipoteza da većina Bošnjaka ne razlikuju pojmove nacionalne, narodne/etničke i religijske pripadnosti o kojoj će se izjašnjavati na popisu stanovništva BiH 2013. godine i ostale podhipoteze. Prilikom istraživanja smo došli do podataka da i dalje vlada nepoznavanje, neinformiranost kada su u pitanju pojmovi nacionalnog, etničkog i religijskog i to kod skoro 1/3 ispitanika ankete. Zato pozdravljamo i podržavamo sveopću borbu za bošnjačke interese pod sloganom „Bitno je biti Bošnjak“ jer smatramo da će realno pomoći

osvješćivanju bošnjačkog naroda i daljnoj edukaciji kada je po srijedi pravilno izjašnjavanje na predstojećem popisu stanovništva. Da bi se taj broj od 1/3 grešaka u razlikovanju pomenutih pojmova korigirao neophodno je staviti akcenat na ruralne dijelove naše zemlje, prema starijim i slabije obrazovanim Bošnjacima. Dalje, treba uključiti sve raspoložive snage, posebno mlade i educirane, sa kojima bi se aktivno i energično zastupalo: Nacija: Bosanac, Narod: Bošnjak, Vjeroispovjest: Islamska, Jezik: Bosanski i to prenosilo neinformisanim i needuciranim. Ukoliko Bošnjaci budu samosvjesni, tako će osnažiti svoj nacionalni i politički subjektivitet u državi Bosni i Hercegovini, dok će sve drugo biti fragmentacija i gubitak stvarne podloge na kojoj se temelji bošnjački identitet.

Nadamo se da će ovaj istraživački rad doprinijeti ovom epohalnom cilju i da će podstaći bošnjačku masu da se aktivno uključi u realizaciju istog.

P R I L O G

ANKETA POVODOM POPISA STANOVNIŠTVA BIH U 2013. GODINI

Zaokružite:

1. Spol: a) Muškarac b) Žena
2. Upišite starosnu dob: _____
3. Nivo obrazovanja: a) SSS b) VŠS c) VSS
4. Mjesto stanovanja: a) Grad b) Selo
5. Koje ste nacionalnosti?:
a) Bosanac b) Hercegovac c) Krajišnik d) Rom e) Musliman
6. Kojem narodu pripadate:
a) Bošnjak b) Srbin c) Hrvat d) Jevrej e) Musliman
7. Koje ste vjeroispovijesti:
a) Islamska b) Katolička c) Pravoslavna d) Agnostik e) Ateist

Hvala na učešću!

Literatura

1. Ajanović, Dž., i Stevanović, M. (2004), *Metodika vannastavnih aktivnosti učenika*, Zenica: Pedagoški fakultet
2. Anderson, B. (1998), *Nacija: zamišljena zajednica*, Beograd: Plato
3. Bougarel, X. (2009), *Od Muslimana do Bošnjaka: pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana*, u: *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka*, Sarajevo: Institut za istoriju
4. Cohen, L., Manion, L. I Morrison, K. (2007), *Metode istraživanja u obrazovanju*, Jastrebarsko: Naklada slap
5. Đorđe Čekrlija, Vladimir Turjačanin, Srđan Puhalo: *Društvene orijentacije mladih*, Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije, Banja Luka, 2004.
6. Filandra, Š. (1999), *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo: Sejtarija.
7. Filandra, Š. (2008), *Religija protiv nacije: slučaj Bošnjaka*, u: Godišnjak BZK "Preporod", BZK "Preporod"
8. Gellner, E. (1998), *Nacije i nacionalizam*, Zagreb: Politička kultura
9. Hastings, A. (2003), *Gradnja nacionaliteta*, Sarajevo: Buybook
10. Hobsbawm, E. (1993), *Nacije i nacionalizam*; Program, mit, stvarnost, Zagreb: Novi Liber.
11. Imamović, M. (2003), *Bošnjački etnos: identitet i ime*, u: Prilozi, br.32, Sarajevo: Institut za istoriju
12. Jevtić, M. (2008), "Uloga religije u identitetu južnoslovenskih nacija", u: Godišnjak, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, god. 2, br. 2.
13. Katunarić, V. (2003), *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
14. Klaić, B. (2001), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
15. Korunić, P. (2003), *Nacija i nacionalni identitet*, Zgodovinski časopis, Ljubljana: Filozofski fakultet.
16. Lavić, S. (2011), *Zatvaranje bosanskog uma*, u: Godišnjak BZK "Preporod", BZK "Preporod".
17. Markešić, I. (2010), *Od religijskog do nacionalnog identiteta i natrag*, Društvena istraživanja, god. 19, br. 3, Zagreb.
18. Mužić, V. (1973), *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika
19. Petz, B. (1997): *Osnovne statističke metode za nematematičare*, II dopunjeno izdanje: Naklada slap, Jastrebarsko
20. Sarač-Rujanac, Dž. (2012), *Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine*, Sarajevo: Institut za istoriju.
21. Slatina, M., *Metodologija izrade diplomskog rada* (tekstualni zapis predavanja održanog 01. novembra 2007).
22. Smith, A. (2010), *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek
23. Spahić, M. (2000), *Sociologija – Udžbenik za srednje škole*, Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
24. Subotić, M. (2007), *Na drugi pogled: prilog studijama nacionalizma*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju
25. Suzić, N. (2007), *Primjenjena pedagoška metodologija*, Banja Luka: XBS.
26. Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Zagreb: Školska knjiga

Internet pretrage:

1. http://www.camo.ch/geneza_bosnjaka.htm, 2012.
2. http://www.gimnazija-klasicna-zg.skole.hr/pig/Narod_nacija_nacionalna_drzava.pdf, 2012.
3. <http://hr.wikipedia.org/wiki/Pojam>
4. <http://www.fzs.ba/>
5. <http://bs.wikipedia.org/wiki/Religija>
6. <http://www.bhas.ba> – agencija za statistiku BiH

Summary

الموجز

BOSNIAKS AND UNDERSTANDING THE TERMS NATIONAL, ETHNIC AND RELIGIOUS THAT WOULD BE THE SUBJECT MATTER OF THE POPULATION CENSUS IN BIH IN THE YEAR 2013

Adis SULTANOVIĆ, Abdusamed GENJGA, Beisa AVDIĆ, Emir HRUSTANOVIĆ and Ismail HUSIĆ

This article, based upon contemporary research methods, presents a general hypotheses by which majority of Bosniaks are not familiar with the meaning of terms national, ethnic or religious affiliation, which will be the subject of the census in in BiH the year 2013. The article also presents theoretical elaboration of the issue, methods techniques, procedures and instruments of the research. Sample survey is carried out and the descriptive analysis of the survey is also presented here. The data gathered shows a great deal of unawareness concerning the meaning of terms national, religious and ethnic among 1/3 of the respondents of this survey.

كيف يفهم البشائقة مفاهيم القومي والشعبي والإثني والديني في الإحصاء السكاني في البوسنة والهرسك سنة ٢٠١٣

آديس سلطانوفيتش، عبد الصمد غينغا، بيسا أفديتش، أمير هروستانوفيتش، إسماعيل هوسيتش

إن هذا البحث الذي يستند إلى طرق البحث العصرية، يضع فرضية عامة مفادها أن غالبية البشائقة لا يميزون بين ما يعنيه الانتماء القومي والشعبي والإثني والديني، والذي ينبغي لهم أن يختاروه في الإحصاء السكاني في البوسنة والهرسك سنة ٢٠١٣، إضافة إلى فرضيات أخرى. ويقدم البحث دراسة نظرية للمشكلة، وبرز طرق البحث وتقنياته وإجراءاته وأدواته، وقد أجري استطلاع للرأي على عينة مع تقديم تحليل وصفي للاستطلاع. وتشير البيانات التي جمعت إلى وجود جهل وعدم اطلاع حول مفاهيم القومي والإثني والديني عند ثلث الأشخاص المستطلعة آراؤهم تقريبا.